

О. В. Бубенок

ЭТНИЧЕСКАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ЯМНЫХ ПОГРЕБЕНИЙ ВЕРХНЕСАЛТОВСКОГО МОГИЛЬНИКА

Большинство исследователей памятников салтово-маяцкой культуры считает, что ямные погребения, обнаруженные на территории катакомбных могильников, могли быть оставлены болгарами. Однако анализ ямных погребений Верхнего Салтова показывает, что они принадлежали только детям и подросткам. Данная традиция была зафиксирована на катакомбных могильниках Кавказа, относящихся к первым векам нашей эры. Из этого следует, что ямные детские захоронения впервые появились на территории катакомбных могильников задолго до расселения болгар на просторах Евразии. Возрастная стратиграфия аланских могильников — это отражение половозрастной градации, существовавшей внутри салтовского общества.

О. В. Бубенок

THE ETHNIC BELONGING OF THE PIT GRAVES OF VERKHNI SALTOV CEMETERY

The majority of investigators of the memorials of Saltovo- Mayatskaya culture consider that the pit graves which were uncovered at the territory of catacomb cemeteries might be remained by Bulgars. But the analysis of the pit graves of Verkhni Saltov cemetery displays that in the graves of this type were buried only the children and teenagers. The goods from the pit graves are analogious to the same from catacombs. This custom was fixed at the catacomb cemeteries of Caucasus dated to the first centuries A. D. It follows from this that the pit graves appeared for the first time at the territory of the catacomb cemeteries long before the settling of Bulgars at the spase of Euroasia. The age stratigraphy of the Alan cemeteries is the reflection of the sexual-age gradation which existed within Saltov society.

Одержано 2.04.92.

РЕКОНСТРУКЦІЯ РЕМІСНИЧИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ БУДІВЕЛЬ ДАВНЬОРУСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ АВТУНИЧІ

І. А. Готун

У роботі піддано типологічному та функціональному аналізу споруди, досліджені на поселенні кінця X — рубежу XII—XIII ст. поблизу с. Автуничі на Чернігівщині.

Положення про надзвичайно важливу роль масової житлової і господарської архітектури як джерела для вивчення середньовічних суспільств аргументації не потребує. Адже споруди відображають різноманітні аспекти життя — починаючи від впливу природного середовища та знань у галузі будівельної справи і закінчуючи громадським та сімейним побутом, уявленнями, смаками і уподобаннями населення. Якщо вказані моменти можна простежити і на житлових та побутових, і на ремісничих та господарських спорудах, то такі

© І. А. ГОТУН, 1993

важливі сторони матеріальної культури, як рівень розвитку господарства та його спеціалізація, питома вага окремих галузей та темпи удосконалення виробничого процесу можна спостерігати лише на будівлях, які безпосередньо використовувались під час виготовлення певної продукції. Проте, маючи справу з невеликою кількістю досліджених споруд, неможливо простежити вказані явища у просторі та часі. Для розуміння динаміки розвитку господарства необхідно оперувати значною територією та широкими хронологічними рамками.

Поставленій умові відповідає поселення кінця X — рубежу XII—XIII ст. поблизу с. Автуничі на Чернігівщині. Пам'ятка відкрита 1984 р. О. В. Шекуном¹ при обстеженні відомого Д. Я. Самоквасову курганного могильника². Досліджується Дніпровською давньоруською експедицією ІА АН України та Чернігівського педінституту під керівництвом д. і. н. О. П. Моці. На сьогодні — це найбільш вивчене селище давньоруського часу (за 6 польових сезонів зафіксовано 664 об'єкти на площі понад 2 га)³. Крім вже вказаних факторів — значних розмірів відкритої площі та періоду існування, дана пам'ятка зручна для досліджень і тому, що вона одношарова, вільна від забудови, віддалена від синхронних міст, замків, торгових шляхів, кордонів. Крім того, політична історія літописної Сновської тисячі, на території якої було розташоване селище, дозволяє припустити певну архаїчність у рисах останнього. Ще одна перевага вказаного поселення — розташування у зоні ризикованого землеробства, де населення, щоб забезпечити себе прожитковим мінімумом, навіть у пізньосередньовічні часи змушене було шукати додаткові джерела існування — аж до відлову і дресування ведмедів включно³. Вказана обставина сприяла розвитку на пам'ятці різноманітних ремесел і промислів, а отже й пов'язаних з ними будівель — як виробничих, так і допоміжних. Особливості значної кількості досліджених об'єктів дозволяють ідентифікувати їх з будівлями гончарного циклу, лісотехнічного промислу, сільськогосподарського призначення (снопошильні, загоны для худоби), побутово-господарського використання (повітки, навіси, ями для припасів). Аналіз планіграфії та хронології побутування ремісничих і господарських будівель, їх конструктивних рішень і особливостей дає можливість простежити напружений ритм життя й господарювання південноруського села.

Наявність близько до поверхні глини (до речі — єдине місце в мікрорегіоні)⁴, придатної для виготовлення посуду, зумовила один з провідних напрямків виробничої діяльності. Гончарство на Автуницькому поселенні представлено кар'єрами для видобування сировини і ямами для приготування і зберігання гончарної маси, житлами-майстернями, горнами, звалищами виробничого браку. Не піддаючи типологічному та функціональному аналізу житла-майстерні та допоміжні споруди, пов'язані з гончарством, зупинимось на горнах. Їх досліджено 7. Розташовані в різних частинах поселення, споруджені в XI (№ 3—5), на рубежі XI—XII (№ 6) та XII (№ 1, 2, 7) століттях. Стан збереженості їх неоднаковий, проте можна говорити про спільні й особливі риси стосовно об'єктів цього призначення. Не зупиняючись детально на горнах № 1—5 (ім присвячені окремі публікації⁵), відзначимо лише загальні характеристики цих споруд. Всі вони за класифікацією О. А. Бобринського⁶ належать до I класу за особливостями руху гарячих газів у теплопровідних каналах (з вертикальним ходом). Мають овально-підпрямокутну форму, устятя орієнтовані на схід (№ 1), південь (№ 2), південний схід (№ 3—5). Збереглися нижня частина топки (№ 3, 5), топковий, частково обпалювальний (№ 1, 2, 4), а також теплопровідно-розподільний блоки (№ 1, 2, 4). Зафіксовано сліди вдосконалення вказаних об'єктів: № 2, 4 — два етапи спорудження, № 1 — три етапи. Простежено ряд цікавих особливостей даних будівель. Так, найраніший (№ 3) не мав черіня топкової камери; у трьох випадках топка була однокамерною (№ 3; № 4 — перший етап; № 5), у шести — мала розсікач, що ділив її навпіл (№ 1 — три етапи, № 2 — два етапи, № 4 — другий етап). При формуванні тіла горну застосовувались кілки (№ 1, 3), каркас (№ 1, 2, 4, 5), глиняні блоки (№ 1, 3). Щодо особливостей

* Див. звіти про дослідження пам'ятки за 1988—1992 рр. // НА ІА АН України.

загального підходу до створення захисних пристроїв, потрібно відзначити наявність теплозахисту (заглиблення в материк — № 1, 2, 4; підсіпка ґрунту — № 3; потовщення стін — № 5), вітрозахисту (спорудження конструкцій стінового типу — № 1—3; заглиблення робочого майданчика перед устями — № 1), вказані стіни могли бути основою і вологозахисного пристрою. Використовуючи методику О. А. Бобринського при розгляді функціональних блоків та спецпристроїв у складі досліджених горнів, слід вказати на особливості, простежені в цих спорудах (з урахуванням стану збереженості). Для останніх типів: прості камери для розміщення виробів з повністю сформованими: розподільними пристроями між блоками, трубчастими теплопровідними каналами; частково чи повністю сформовані: периферійні топки, пристрої для первісної концентрації теплової енергії. Поступове вдосконалення конструктивних особливостей автуніцьких горнів дозволяє припустити, що вказані споруди були збудовані в такій послідовності: 3, 5, 4, 1, 2.

Детальніше зупинимось на горнах № 6, 7, досліджених у 1992 р. Горн 6 (рис. 1⁴) зафіксований у північній частині пам'ятки. Спочатку на цьому місці функціонував кар'єр-глинище — будівля (далі — буд.) 310 — глибиною 1,75 м від рівня материка, витягнутий з півночі на південь з незначним відхиленням, зорієнтований стінками по сторонах світу. Об'єкт мав овальні обриси, розміри по дну 1,75×1,25 м, стрімкі стінки. Дещо вище розміри котловану становили 2,0×1,45 м. Із 8 шарів заповнення походили уламки керамічного посуду другої пол. XI—XII ст., шиферне пряслице з насічками, залізни ніж, ключ та інші вироби, численні шматки футуровки горну. Після припинення експлуатації глинища за прямим призначенням нижню частину його засипали, а верхню розширили. Споруда набула підпрямокутних обрисів розмірами 2,9×2,6 м. Стіни стають пологішими, а на глибині 0,3—0,4 м утворюється виступ шириною 0,38—0,6 м. Над заглибленою частиною споруджується перекриття: на глибині 0,5 м зафіксовано стовпові ями посередині північної та південної стін. Будівля починає використовуватись як передгорнова споруда. З півдня — південного заходу впритул до неї в материковій ніші (по верхньому контуру 2,4×2, по дну 2,15×1,8, глибиною 0,9 м) формується тіло горну 6 шляхом горизонтальних нашарувань глини. Його заповнення — чорна плямиста супісь, що, починаючи з глибини 15 см, переходила в шматки печини, шлаку, уламки обмазки; після вибірки останнього вдалось оконтурити внутрішню стінку обпалювальної камери розмірами на рівні материка — 1,25×1,2; на рівні чериня — 1,3×1,2 м. Обмазка зберегла відбитки дерева, тканини, сліди пальців майстра, який споруджував об'єкт. Стінки прожарені до червоного (на 2 см) та оранжевого (на 4—10 см) кольорів. У східній частині на відстані 7 см від внутрішньої поверхні вдалось простежити вторинну обмазку — сліди ремонту. Відповідно, первинні розміри обпалювального блоку — близько 1,45×1,3 м. Черинь (на глибині 35—45 см) зберігся частково, по периметру, на ширину 0,3 м. Перегородка між обпалювальною та топковою камерами була споруджена на каркасі з прутів. Вздовж стінок на відстані близько 35 см простежені сліди продуктів діаметром 6—9 см. Такі ж розміри теплопровідних каналів і на інших горнах поселення (№ 4: 6—10 см, № 2: 10 см). Топкова камера дещо менша обпалювальної: ширина — 0,75, висота — 0,3—0,4, довжина разом з устям — 1,85 м. Останнє збереглося повністю, виходить в буд. 310, має ширину 0,36—0,38, висоту 0,27—0,4 м. Черинь топкової камери заглиблений на 84 см. Стратиграфічні спостереження показали, що північна частина споруди — стінки устя та камер біля нього — ремонтувались. З заповнення горну походили численні уламки посуду XII ст., причому значна частина датується його першою половиною. Серед них — обпалені й ошлаковані фрагменти. Звертають на себе увагу ручка покришки, залізний черешок, уламок скляного браслету та два керамічні вироби: прикрашений ялинковим орнаментом конус та зооморфна фігура. Останні інтерпретовані як іграшки чи амулети якогось язичницького культу, пов'язаного з вогнем. На завершення слід відзначити, що серед горнів поселення Автунічі дана споруда збереглась найкраще. Теплозахисну функцію

* Автор висловлює подяку П. Л. Корнієнку за консультації в роботі над реконструкціями.

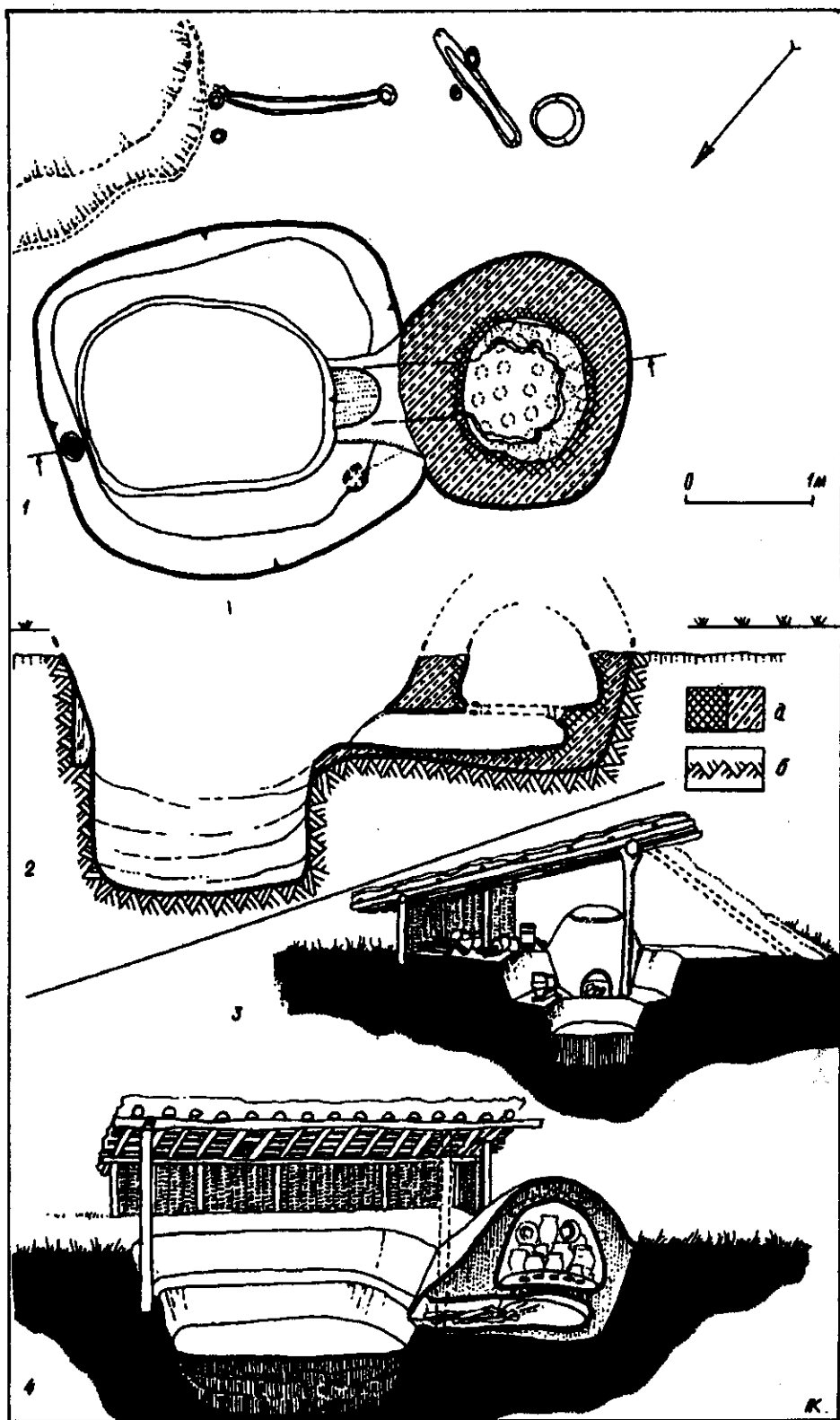

Рис. 1. Горн. 6: 1-2 — план і профіль будівель №№ 310 і 311 (а — тіло горну 6 в розрізах (прожарена і обпалена глина), б — материк) 3, 4 — зовнішній вигляд (реконструкція автора, Т. Г. Новик та П. Л. Корнієнка).

виконувало заглиблення в ґрунт, вітрозахисну — врізання в материк передгорнової ями, та, вірогідно, спорудження плетених стін (канавки з південного сходу від горну), вологозахисну — перекриття, про яке йшлося при характеристиці буд. 310. За рухом гарячих газів горн належить до 1 класу. Його характеризує проста обпалювальна камера, повністю сформовані: теплопровідно-розподільний блок, трубчасті теплопровідні канали, периферійна топка з пристроєм для первинної концентрації теплової енергії.

Горн 7 (рис. 2) виявлений у вигляді яскраво-оранжевої овано-підковоподібної плями печини. Орієнтований устям на північ. Наземний — зберігся на висоту 12—27 см. Загальні довжина та ширина — 2,24×1,8 м, у центральній частині зафіксовано розсікач. Черинь топкової камери відсутній, стіни з внутрішнього боку — ошлаковані, сірі, далі — обпалені до яскраво-коричневого (розсікач) або оранжевого кольору, ззовні — природного блідо-зеленого забарвлення. Відзначене неоднорідне заповнення топкових камер. Зафіксовано сліди ремонту розсікача, через деякий час — західної стінки. Виявлено гранітний валун, вмурований в останню. Досліджено сліди кілків у товщі гор-

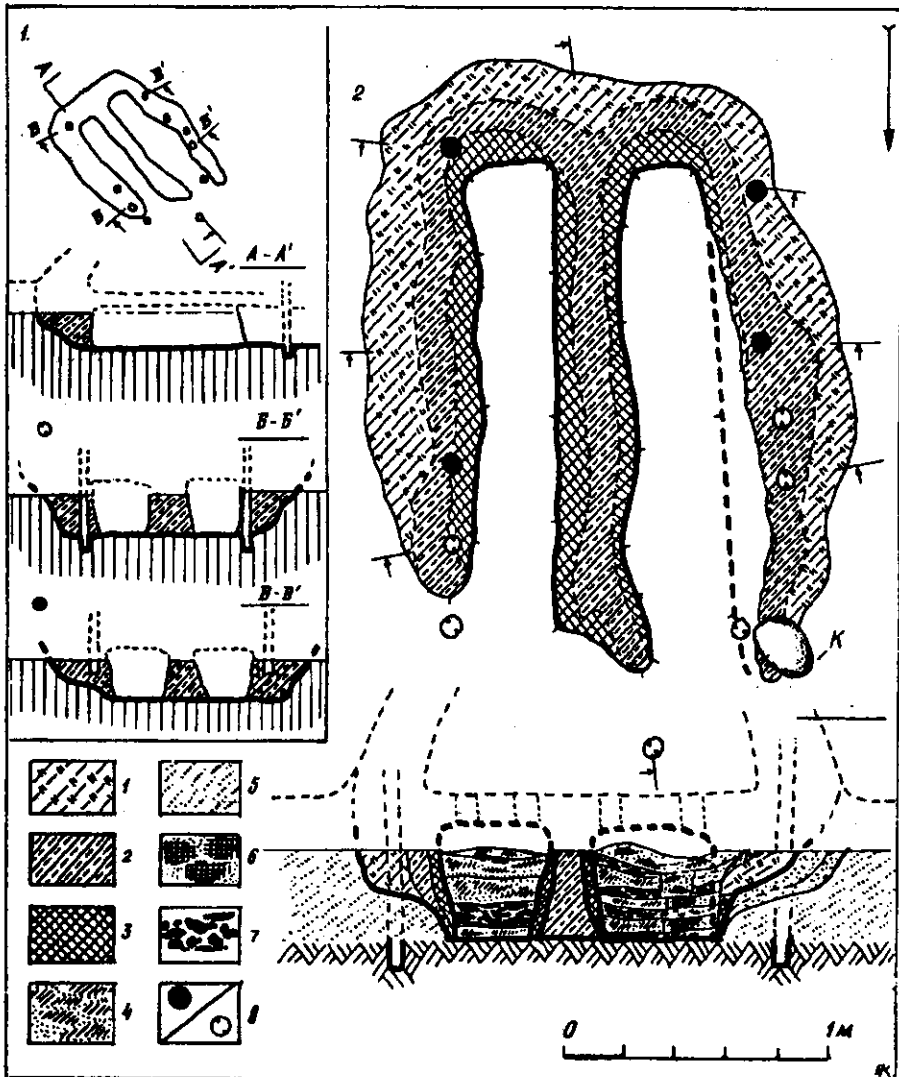

Рис. 2. Горн 7. 1 — схема розташування кілків в плані та розрізах; 2 — план та структура стінок і заповнення топкох за розрізами: 1 — зелено-жовта спонділова глина; 2 — обпалена глина, 3 — ошлакована глина; 4 — сірі та світло-сірі сажисті прошарки; 5 — шари сірої та світло-сірої передматерикової супісі; 6 — коричневий прошарок з дрібною печиною; 7 — вугільно-земляні прошарки; 8 — ямки від каркасу в тілі горну та материкау.

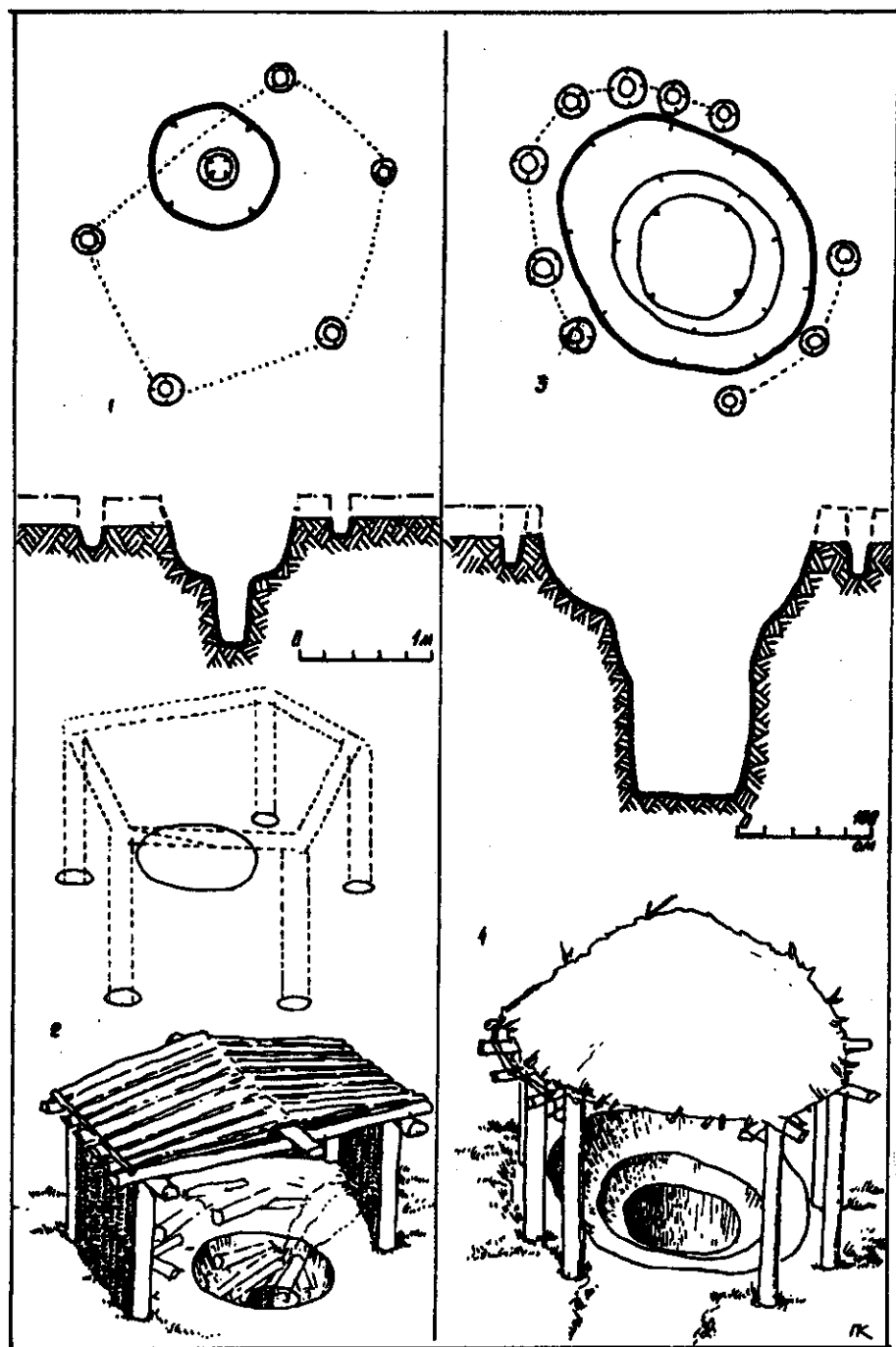

Рис. 3. Будівлі лісохімічного промислу: 1 — план і профіль буд. № 278 та ями № 165; 2 — їх зовнішній вигляд (реконструкція П. Л. Корнієнка); 3 — план і профіль буд. № 106; 4 — її зовнішній вигляд (реконструкція автора і Т. Г. Новик).

ну і під ним — від розмітки плану споруди. З будівлі походили уламки посуду XII ст. та спеціальний інструмент для профілювання і нанесення орнаменту, виготовлений із зламаного ножа. Незважаючи на сліди ремонту, дані на користь тривалого функціонування будівлі відсутні. Горн належить до I класу (з вертикальним ходом гарячих газів). Теплозахист здійснювався шляхом потовщення стін, вітрозахист — за рахунок конструкції стінового типу з півночі, сліди вологозахисних споруд не простежені, топка — периферійної чи

периферійно-бічної дії з пристроєм для первинної концентрації теплової енергії, даних для характеристики обпалювального та теплопровідно-розподільного блоків недостатньо.

Смолокуріння та вигінка дьогтю теж досягли на поселенні значного розвитку. Добування сировини відбувалось у ямах, відомих за етнографічними даними як «майдани»⁷. Ці виробничі споруди складаються з двох частин — верхньої для гілок чи кори, з яких виділявся продукт, і нижньої — для його збирання. Верхня частина — напівсферична, циліндрична чи зрізано-конічна, нижня — «під'ямник» — циліндрична чи зрізано-конічна. Вивчено також ями без чітко вираженого поділу на функціональні ланки. Критерієм поділу на дві групи була наявність смолистої речовини або ж органічних натіків темно-коричневого кольору (дьогтю?). Всього лісотехнічних споруд зафіксовано 26. Навколо деяких з них простежено стовпові ями, що свідчить про наявність навісу чи плетених стін для захисту від негоди. Найбільші з досліджених «майданів» — буд. 163 (діаметр 2, глибина 1,6 м) та буд. 331 (діаметр 2,6, глибина 1,32 м), найменший — яма 205 (діаметр 0,4, глибина 0,5 м). Серед знахідок у таких об'єктах — посуд для збирання сировини, керамічні фільтри та лійки, деформований ніж — можливо для зняття кори. Реконструювати споруду цього типу можна на прикладі комплексу буд. 278 / яма 165 (рис. 3, 1, 2). Власне виробничий об'єкт складається із напівсферичної (діаметр 0,9, глибина 0,4 м) і циліндричної (діаметр 0,25, глибина до 0,9 м) частин. Заповнений сіро-жовтою пістрявою супіссю із вуглинками та шматками спеченої глини, просоченої темно-коричневою органікою. Останнє характерне і для стінок ями. Буд. 278 мала 5 ям від стовпчиків діаметром 15—22 і глибиною 7—13 см, які утворюють навколо ями 165 неправильне коло діаметром 2,25—2,5 м. Вхід розташовувався, вірогідно з північного заходу. Інший приклад — буд. 106 (рис. 3, 3, 4).

Сільське господарство було не єдиним і, мабуть, не основним видом занять для жителів поселення. Проте на його розвиток вказують кілька типів об'єктів, ототожнених з достатньою ймовірністю. До них віднесемо досліджені на пам'ятці загони для худоби. Фіксуються як комплекси стовпових ям, що замикають площу досить значного розміру. Прикладом може бути буд. 195 — неправильно-прямокутна, 7×5 м, утворена 19 ямками. Сліди стовпчиків зсередини зовнішнього контуру — залишки перегородок (рис. 4).

З іншою галуззю сільськогосподарського виробництва — зерновою — пов'язані будівлі для просушки снопів, відомі як за етнографічними⁸, так і за археологічними⁹ матеріалами. На селищі Автуничі — це шиші. Споруджувались як конус із жердин з опалювальним пристроєм усередині (багаття,

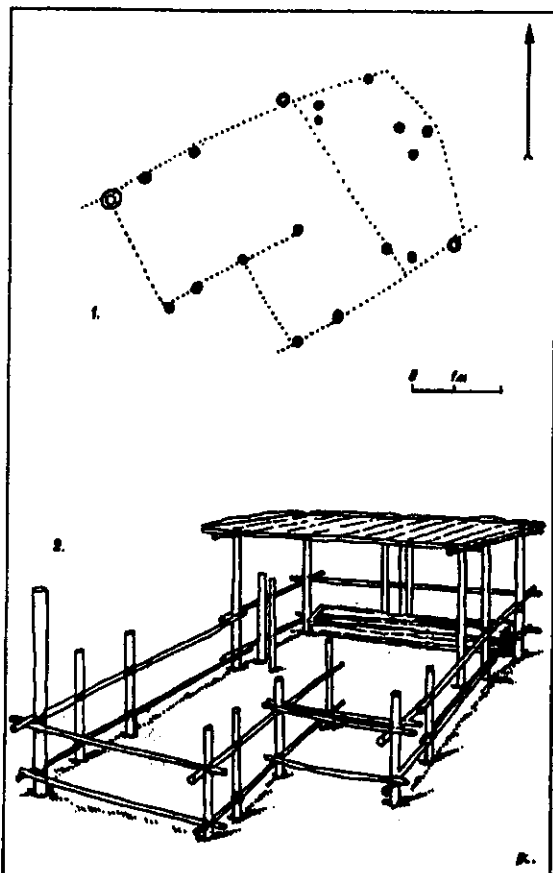

Рис. 4. Загін для худоби: 1 — план стовпових ям — слідів буд. № 195; 2 — її зовнішній вигляд (реконструкція автора і Т. Г. Новик).

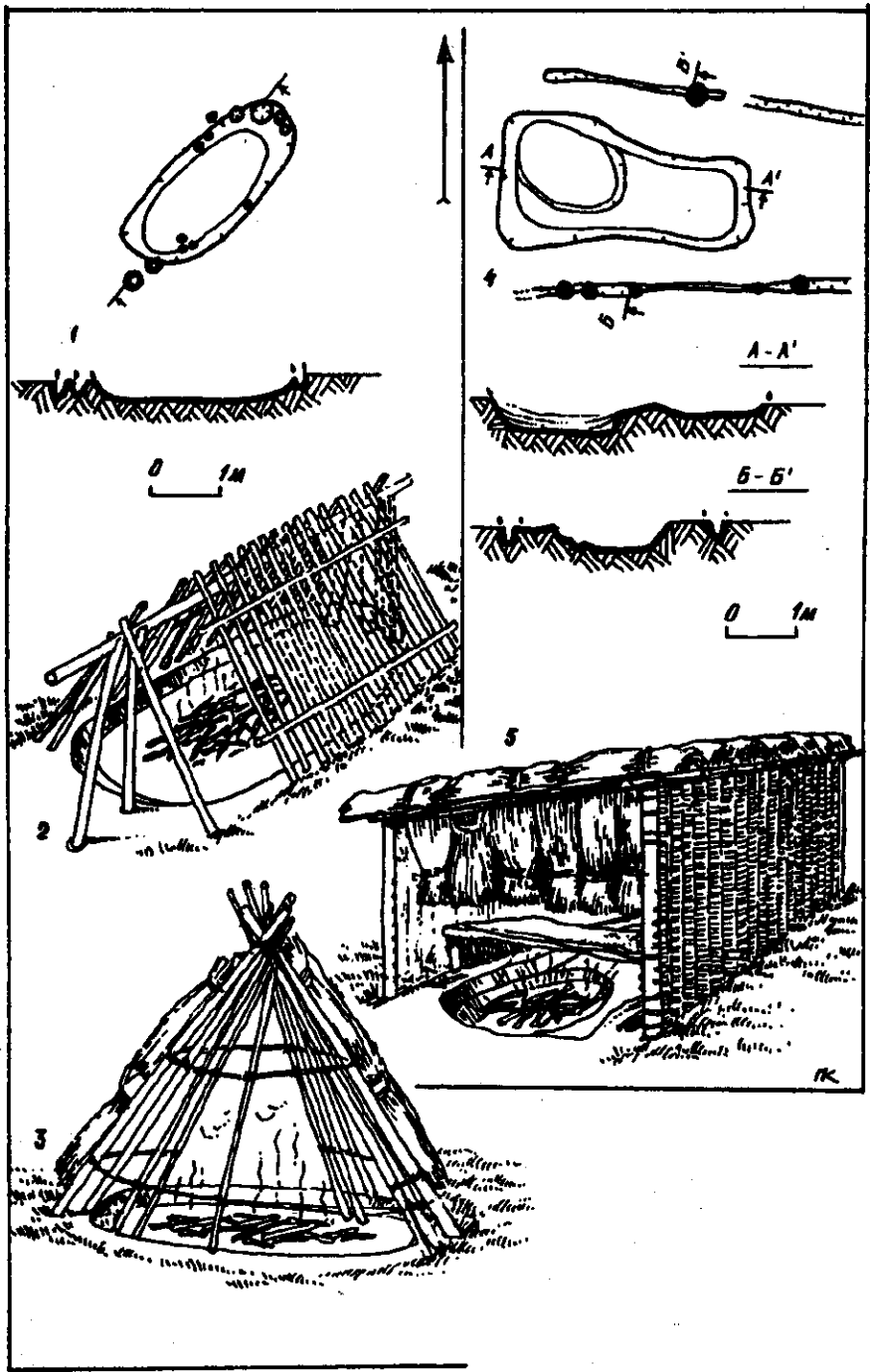

Рис. 5. Будівлі для просушки снопів: 1, 2, 3 — план, профіль та варіанти зовнішнього вигляду шиша № 178 (реконструкція П. Л. Корнієнка, Т. Г. Новік та автора); 4, 5 — план та зовнішній вигляд овину № 273 (реконструкція автора і Т. Г. Новік).

жар) і снопами ззовні. Характерною в цьому відношенні є буд. 178 — овальний котлован 3,4×1,2 м, оточений ямками від кілків. У його заповненні — сажа, дрібна печина, перепалений граніт. Конструктивно досконалішим є овин № 273. Мав стіни з лози й перекриття, підмазане глиною. За нашим припущенням, в період функціонування цей тип будівель мав вигляд, поданий на рис. 5.

Інший тип сушильні — буд. 305. Для її спорудження було використано відпрацьований кар'єр-глинище неправильно-круглої форми, 2,61×2,32 м, з майже прямокутними стінками. На черговому шарі заповнення (глибиною 1,2 м) було влаштовано опалювальний пристрій, а навколо збудовано конструкцію з 10 стовпів (рис. 6, 1)

Можна висловити припущення, що розташовані в одну лінію кілька стовпових ям (розкопи 22—Д, 13—14—Т, 12—Т) ототожнюються ще з одним видом пристроїв для просушки, а саме з озородом, також відомим за етнографічними даними¹⁰ (рис. 6, 2). Разом з тим, вказані сліди від стовпчиків могли бути пов'язані з конов'язями, лавками, внутрішньосадибними огорожами, що не збереглися і т. п.

Побутово-господарських об'єктів досліджено теж кілька видів. Буд. 108 використовувалась для зберігання інвентаря. В ній знайдено 2 наральники, ость. Слідів наземної конструкції простежити не вдалося — поверхня мате-

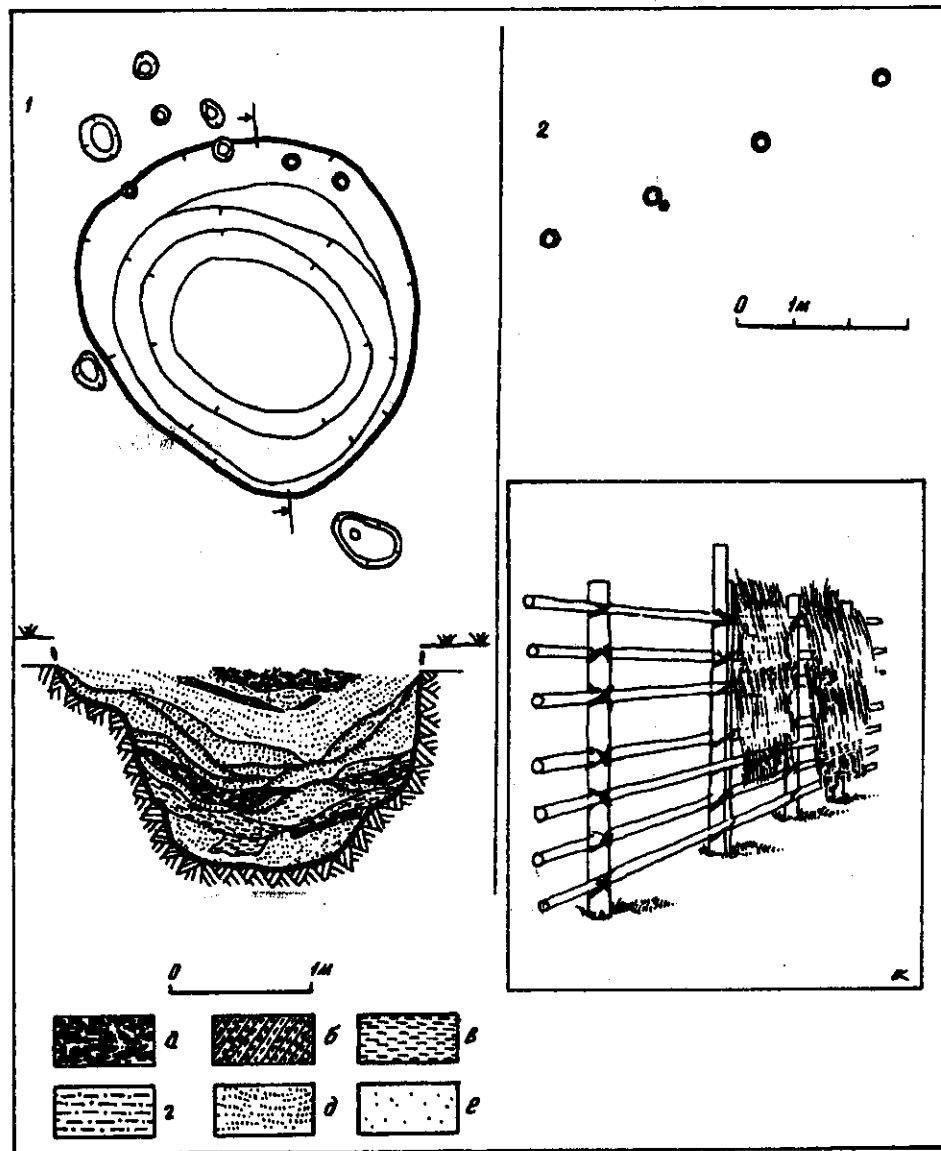

Рис. 6. Сушильні: 1 — план і розріз буд. № 305 (а — сажисто-вугільні прошарки, б — пещина і обпалена глина, в — глина, г — суглинкові шари, д — супіщані шари, е — світло-жовта материкова супісь); 2 — озород — план і зовнішній вигляд (реконструкція автора і Т. Г. Новик).

рика на пам'ятці пошкоджена оранкою. Можна констатувати лише, що це була неглибока яма з перекриттям або ж заглиблення в долівці наземної споруди.

Ще ряд ям могли використовуватись для зберігання припасів. Про це свідчать нижні частини посудин на дні вказаних об'єктів. Одна з таких споруд — № 194 мала діаметр 0,9, глибину 0,22 м, зрізано-конічна (діаметр

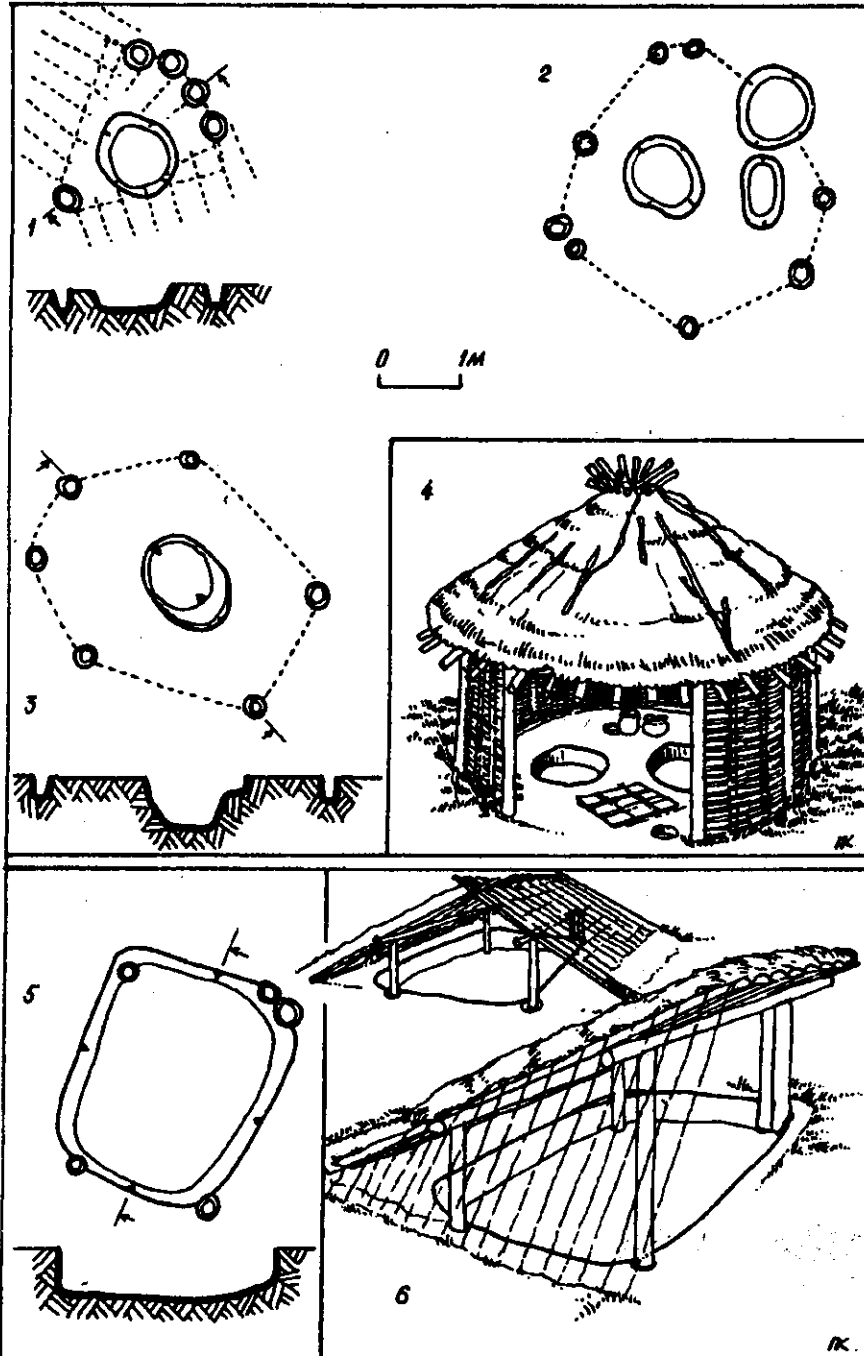

Рис. 7. Ями для припасів: 1 — план і профіль буд. № 344 з ямою № 194; 2 — план буд. № 318 з ямами №№ 181, 191, 192; 3 — план і профіль буд. № 294 з ямою № 120; 4 — зовнішній вигляд будівель над господарськими ямами (реконструкція автора і Т. Г. Новик); 5 — план з профілем та зовнішній вигляд буд. № 323; 6 — варіанти її зовнішнього вигляду (реконструкція автора, Т. Г. Новик та П. Л. Корнієнка).

дна — 72—75 см), заповнена сірою плямистою супіссю, в котрій знайдено уламки посуду XII ст. Ямки від стовпчиків, сконцентровані біля котловану на відстані 0,33—1,7 м (буд. 344), мали діаметр 22—42 і глибину 3—22 см. Віддалені одна від одної на 11—15—40 см (рис. 7, 1). До цього ж типу об'єктів віднесемо і буд. 250, яму 120 та ін. Для них характерна наявність двох рівнів дна, що відрізняє їх від попередніх (рис. 7, 3). Цікавий різновид згаданих споруд — буд. 318. Комплекс із 7 ям від стовпчиків оточував 3 заглиблених об'єкти — ями № 181, 191, 192 (рис. 7, 2, 4). Вірогідно таке ж призначення мала і буд. 323 (рис. 7, 5, 6). Підпрямокутна, 1,92×1,6 м, зорієнтована кутами за сторонами світу. По кутах — круглі ями від стовпів, діаметром 10—24 см, заглиблені на 10—58 см. В її двошаровому заповненні — численні уламки глиняного посуду, в т. ч. нижня частина горщика і покриття з прокресленим по сирій глині знаком «фіта», залізна голка, бронзовий стрижень.

Досліджено на пам'ятці і кілька десятків груп стовпових ям, котрі можна інтерпретувати як повітки — закриті з трьох боків навіси для реманенту, сіна, дров. Показова у цьому відношенні буд. 350 — підпрямокутна, 3,5×2 м, зорієнтована кутами за сторонами світу (рис. 8, 3, 4).

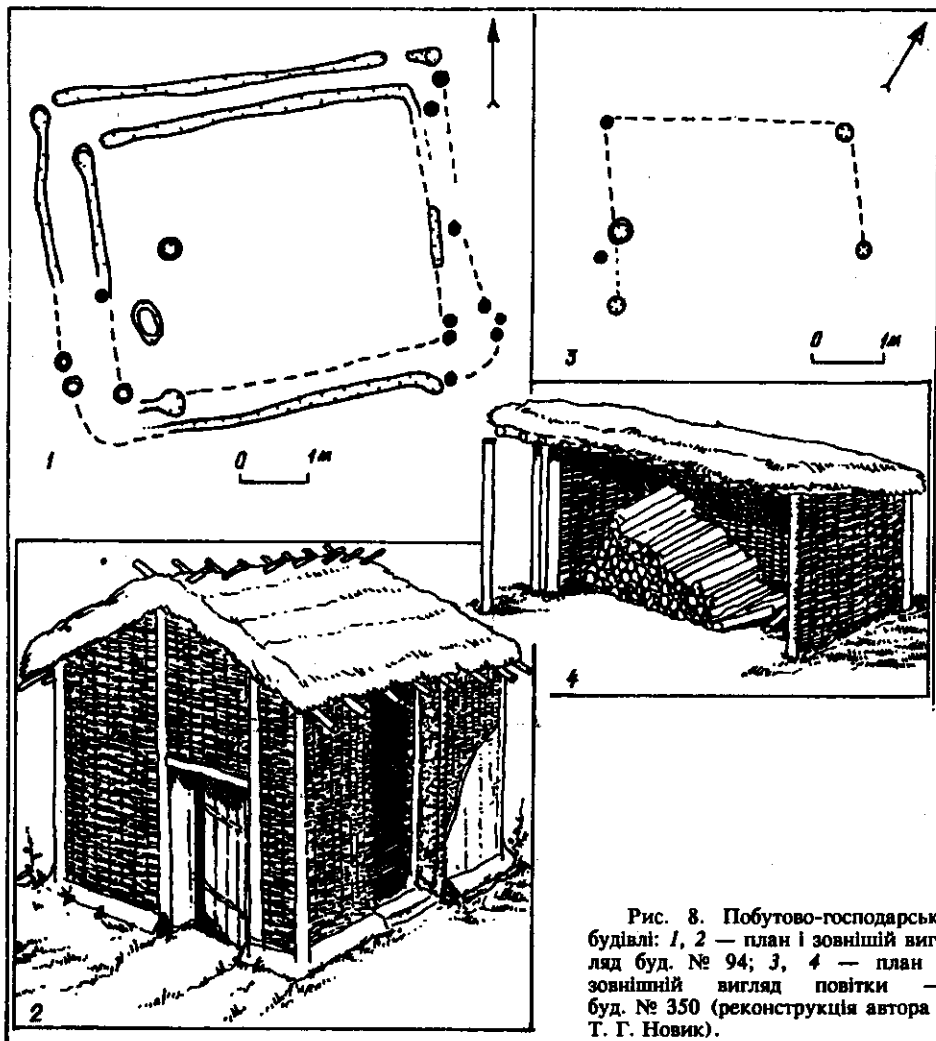

Рис. 8. Побутово-господарські будівлі: 1, 2 — план і зовнішній вигляд буд. № 94; 3, 4 — план і зовнішній вигляд повітки — буд. № 350 (реконструкція автора і Т. Г. Новик).

Ще 8 комплексів утворено не стовповими ямами, а канавками від плоту, серед них 3 — подвійними. Якщо це не два етапи функціонування однієї і тієї ж будівлі, то можна припустити наявність утеплювача (мох, листя) між плетеними стінами для використання даних об'єктів у холодну пору року. Прикладом може бути буд. 94: 4,8×4 м — внутрішній розмір, 6,2×4,5 м — зовнішній (рис. 8, 1, 2).

Розвиток поселення протягом 5 будівельних періодів¹¹ дозволив простежити специфіку господарської діяльності мешканців, значний прогрес у мавовому господарському будівництві.

Концентрація знахідок, що можуть бути трактовані як елементи феодального побуту та специфіка виробничих і господарських будівель у межах однієї садиби дали можливість не тільки говорити про соціальний аспект у забудові, а й гіпотетично визначити посаду власника вказаної садиби у системі давньоруської феодальної ієрархії¹².

Таким чином, дослідження споруд поселення Автуничі дозволяє не лише вивчати господарську спеціалізацію мешканців пам'ятки і розвиток будівельної справи, а й розуміти давньоруське село як складний соціально-економічний організм.

Примітки:

¹ Шекун А. В., Веремейчик Е. М. Исследования на Черниговщине // АО, 1984.— М., 1986.— С. 329.

² Сведения 1873 г. о городищах и курганах // ИАК.— СПб., 1903.— Вып. 5.— С. 92.

³ Коваленко В. П. Про структуру економіки середньовічного поліського села // Проблеми вивчення середньовічного села на Поліссі. Тези першого польового історико-краєзнавчого семінару.— Чернігів, 1992.— С. 33.

⁴ Шевцова Л. В. Гончарство на поселенні Автуничі: производственный цикл и продукция // Шляхи розвитку слов'янських народів. Актуальні проблеми історії.— К., 1993.— Вип. 4.— С. 70.

⁵ Коваленко В. П., Моця А. П., Орлов Р. С. Гончарные горны XII в. на поселении Автуничі // Гомельщина: археология, история, памятники. Тезисы Второй Гомельской областной научной конференции по историческому краеведению.— Гомель, 1991.— С. 83—85; Коваленко В. П., Моця О. П. Давньоруське поселення біля с. Автуничі на Чернігівщині // Проблеми вивчення середньовічного села на Поліссі...— С. 7—9.

⁶ Бобринський А. А. Гончарные мастерские и горны Восточной Европы.— М., 1991.— 215 с.

⁷ Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография.— М., 1991.— С. 171; *Полесье*. Матеріальна культура/В. К. Бондарчик, И. Н. Браим, Н. И. Бураковская и др.— К., 1988.— С. 249.

⁸ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов. // Восточнославянский этнографический сборник.— Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая.— М., 1956.— Новая серия.— Т. XXXI.— С. 295; Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем.— Пг., 1916.— С. 472; Данилин А. Г. Приспособление для сноповой сушки хлеба у восточных славян и их соседей // Этнография.— 1928.— № 2.— С. 75, 76; Зеленин Д. К. Указ. соч.— С. 73, 74; Соловьев К. А. Жилище крестьян Дмитровского края // Труды Музея Дмитровского края.— Дмитров, 1930.— Вып. 6.— С. 160—171.

⁹ Веремейчик Е. М. Древнерусские хозяйственные постройки для просушки зерна // Тезисы Черниговской областной научно-методической конференции, посвященной 800-летию «Слова о полку Игореве».— Чернигов, 1986.— С. 31.

¹⁰ Зеленин Д. К. Указ. соч.— С. 63—65.

¹¹ *Піденноруське село IX—XIII ст.*: економіка, побут, культура.— К., 1993; Готун І. А. Деякі підсумки вивчення споруд поселення Автуничі // Проблеми вивчення середньовічного села на Поліссі...— С. 14.

¹² Готун І. А., Моця О. П. Соціальний аспект в забудові та хронологічні етапи функціонування давньоруського селища Автуничі // Слов'яни і Русь у науковій спадщині Д. Я. Самоквасова.— Матеріали іст.-археол. семінару, присвяченого 150-річчю від дня народження Д. Я. Самоквасова (14—16 вересня 1993, м. Новгород-Сіверський).— Чернігів, 1993.— С. 68—71.

РЕКОНСТРУКЦИИ РЕМЕСЛЕННЫХ И ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПОСТРОЕК ДРЕВНЕ-РУССКОГО ПОСЕЛЕНИЯ АВТУНИЧИ.

Постройки — важный источник для изучения средневековых обществ. Они отражают умения и навыки древнего населения, его быт и вкусы, специфику и динамику хозяйственной деятельности.

Работа посвящена анализу сооружений южнорусского села на примере поселения конца X — рубежа XII—XIII вв. у с. Автуничи Черниговской обл. Вскрытая площадь и количество изученных объектов, достаточно широкие хронологические рамки существования памятника и его региональные особенности позволяют проследить бытование и развитие различных категорий ремесленных и хозяйственных сооружений. Конструктивные особенности построек дают возможность идентифицировать объекты, связанные с гончарством, лесотехническим промыслом, сельским хозяйством, а также несколько видов сооружений хозяйственно-бытового назначения. К ним относятся горны для обжига посуды, ямы для добычи смолы и дегтя, снопосушители, загоны для скота, повети, озороды, постройки для хранения припасов. На основании полученных данных сделан вывод о совершенствовании их конструкции в ходе эксплуатации или при сооружении новых объектов данного типа.

Изучение построек древнерусского поселения Автуничи позволяет говорить о высоком уровне развития этой стороны материальной культуры, а предложенные реконструкции помогают представить некоторые особенности архитектурного облика южнорусского села.

I. A. Gotun

THE HANDICRAFT AND HOUSE-HOLD BUILDINGS OF THE OLD RUSSIAN SETTLEMENT AVTUNITCHI

The buildings are the important source of the study of medieval societies. They reflect the skill and habits of the ancient people, their life and tastes, the specificity and dynamics of the economic activity.

The paper contains the analysis of the Old Russian village buildings on the example of the settlement of the end of 10th—13th cent. near the village Avtunitchi Tchernigov region. The substantial uncovered area and the number of the objects under study, the sufficiently extensive chronological limits of the existence of memorial and its regional peculiarities permit to retrace the existence and development of different categories of handicraft and house-hold buildings. The constructive peculiarities of the buildings permit to identify and reconstruct some kinds of the house-hold buildings and the objects connected with the pottery, timber industry, agriculture. Basing on the obtained data the author concludes the improvement of the construction of the buildings during their maintenance or building of the new objects of this type.

The study of the buildings of the Old Russian settlement Avtunitchi permits to establish the high level of the development of this part of material culture. The proposed reconstructions help to imagine some peculiarities of the architecture outlook of the Old Russian village.

Одержано 1.06.93